

Θεολογία και Ποιμαντική

Πρακτικά Α Θεολογικοῦ Συνεδρίου ἐπὶ τῇ συμπληρώσει
εἰκοσαετοῦς Ἀρχιερατείας τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου
Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου κ. Ἱεροθέου

Ἡ ὀρθόδοξη νηπτική παράδοση ὡς θεμέλιο τῆς Ρωμηοσύνης

τοῦ Πρωτοπρ. π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ὁμοτίμου
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Καποδι-
στριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Στό πλαίσιο τῆς ἐμψυχούμενης ἀπὸ τίς ἡσυχαστικές πρακτι-
κές παράδοσης εἶναι δυνατόν νά ἐρμηνευθεῖ ἐγκυρα ἡ ἐθνική, κοι-
νωνική, πολιτιστική, ἀλλά καὶ πολιτική ἱστορία τῆς Ἑλληνορθο-
δοξίας. Ἡ «Βυζαντινή» καὶ «Μεταβυζαντινή» διάρκεια δέν μπορεῖ
νά ἀποτιμηθεῖ σωστά χωρὶς γνώση τῆς πατερικῆς Θεολογίας, πού
δέν εἶναι ἀσαρκη, στοχαστική-διανοητική θεολόγησι, ἀλλά καρ-
πὸς εὐχυμοῦ τῆς ἡσυχαστικῆς πράξης, ὡς ἀσκησης.

1. Ὁ Ἑσυχασμὸς συνιστᾷ τὴν πεμπτοσύνη τῆς ρωμαίικης (ὀρ-
θοδόξου) παραδόσεως, ταυτιζόμενος μὲ αὐτό πού περικλείει καὶ
ἐκφράζει ὁ ὅρος Ὁρθοδοξία. Ὁρθοδοξία ἔξω ἀπὸ τὴν ἡσυχαστική
παράδοση εἶναι ἀδιανόητη καὶ ἀνύπαρκτη. Ἡ Ἑσυχαστική, ἐξ
ἄλλου, πράξι εἶναι ἡ «λυδία λίθος» γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς αὐθε-
ντικῆς χριστιανικότητος.

Δέν ὑπάρχει Ἅγιος ἔξω ἀπὸ τὴν ἡσυχαστική πράξι, ὅπως πε-
ρίτρανα ἀποδεικνύει ἡ ὑμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας μας. Πρέπει
δέ νά ἀποσαφηνισθεῖ, ὅτι ὁ Ἑσυχασμὸς νοεῖται κυρίως ὡς πο-
ρεία πρὸς τὴν θέωση καὶ ἐμπειρία θεώσεως καὶ δευτερευόντως
ὡς (θεολογική) καταγραφή αὐτῆς τῆς μεθόδου καὶ ἐμπειρίας. Τά
κείμενα, ἐξ ἄλλου, στὴν Ὁρθοδοξία, τὴν αὐθεντική χριστιανικό-
τητα, ἀκολουθοῦν τὴν πράξι καὶ τὴν περιγράφουν, ἀλλὰ ποτὲ δέν
τὴν ὑποκαθιστοῦν. Οἱ «διάδοχοι» τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ

δέν βρίσκονται στην ακαδημαϊκή θεολόγηση, αλλά στην άσκητική συνέχειά του.

«Ὁ Ἡσυχασμός, ὡς άσκητική θεραπευτική άγωγή, ἦτο ἡ καρδιά τῆς Ὁρθοδόξιας ἀπό τήν έποχήν τῶν Ἀποστόλων καί έκυριάρχει εἰς ὄλην τήν Ρωμαϊκήν βασιλείαν, Ἀνατολήν καί Δύσιν». Αὐτή εἶναι ἡ ὑπεύθυνη διαπίστωση ένός έκ τῶν έγκυροτέρων έρευνητῶν τοῦ Ἡσυχασμοῦ καί τοῦ άγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, τοῦ π. Ἰω. Ρωμανίδη.

Σ' αὐτό άκριβῶς τό πλαίσιο, μπορεῖ νά άποτιμηθεῖ ὀρθά καί ἡ συμβολή τοῦ άγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ἀποτελῶν συνέχειαν τῶν άρχαίων Πατέρων, τῆς ένιαίας καί άδιάτμητης πατερικῆς παραδόσεως, «έξέφρασε –κατά τόν σεβαστόν Γέροντα π. Θεόκλητον Διονυσιάτην– τό αἰώνιον πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, άνανεῶνων τάς έμπειρίας της, τά θιώματά της, τήν διδασκαλία της καί τάς έπαγγελίας της». Συνέβαλε, έτσι, άποφασιστικά στή διάσωση τῆς καθόλου ταυτότητός της.

2. Εἶναι, βέβαια, γεγονός, ὅτι οἱ συνέπειες τῶν ιδεολογικῶν έρίδων τοῦ 14ου αἰῶνος, πνευματικῶν καί κοινωνικῶν, άποδυνάμωσαν αἰσθητά τήν συρρικνωμένη ἤδη ἀπό τόν 13ο αἰ. άτοκρατορία, άφήνοντάς την άθωράκιστη στίς έπεκτατικές διαθέσεις τῶν γειτόνων της καί κυρίως τῶν Ὁθωμανῶν. Ἡ άτοκρατορία βάδιζε νομοτελειακά πρὸς τήν δύση της, καταντώντας βαθμιαία ένα θλιβερό λείψανο τοῦ παλαιοῦ έαυτοῦ της.

Ἐνῶ ὁμως οἱ έμφύλιοι σπαραγμοί, τά κοινωνικά ρήγματα καί οἱ έχθρικές προσβολές έξασθένιζαν προοδευτικά τήν άτοκρατορία, οἱ πνευματικές δυνάμεις τοῦ Γένους, άναβαπτιζόμενες διαρκῶς στήν ἡσυχαστική πατερική παράδοση, άπέτρεψαν τόν κίνδυνο νά μεταβληθεῖ ἡ Ρωμανία (Βυζάντιο) σέ φραγκικό προτεκτοράτο, ένώ παράλληλα διέσωσαν τήν ανεξάντλητη πηγή τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, τῆς ρωμαλαιότητας καί τοῦ ψυχικοῦ δυναμιμοῦ της μέσα στήν μακρόσυρτη δουλεία. Μετά τή λατινική (1204) καί

τήν ὀθωμανική (1453) ἄλωση, αὐτό πού ἐθίγη ἦταν, κυρίως, τό πολιτικό μέρος τῆς ζωῆς τοῦ Γένους, ὄχι ὁμως καί τό πνευματικό. Ἀπόλυτο κέντρο τῆς Ρωμηοσύνης παρέμεινε ὁ θεούμενος, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά φθάσει στήν θέωση «εἰς ὅποιανδήποτε ἐποχὴν ἢ κατάστασιν, κρατικήν ἢ πολιτικήν». Οἱ Ἅγιοι τῆς περιόδου τῆς δουλείας καί τὰ ἱερά λείψανα, ὅπως τῶν ἁγίων Γερασίμου καί Διονυσίου, στίς ἐνετοκρατούμενες μάλιστα περιοχές, εἶναι ἡ ἰσχυροτέρα –καί κατά τόν Εὐγένιο τόν Βούλγαρη – διαβεβαίωση, ὅτι ἡ πνευματική ἀκμὴ τοῦ Γένους δέν ἐσθῆσε κατά τήν δουλεία, οὔτε ἐπιτεύχθηκε ἡ ἄλλοτρίωσή του, καί μάλιστα σέ περιοχές πολὺ εὐνοϊκές πρὸς αὐτὴ τήν κατεύθυνση, ὅπως οἱ λατινοκρατούμενες. Ἡ ἡσυχαστική πνευματικότητα μέ κέντρο τό Ἅγιον Ὅρος διαπότιζε τὴ συλλογική συνείδηση τοῦ Γένους, ἀφήνοντας ἐδῶ καί ἐκεῖ τοὺς εὐχύμους καρπούς τῆς παρουσίας, λειτουργικότητος καί δυνάμεώς της. «Ἡ ἡσυχαστικὴ πατερικὴ παράδοσις παρέμεινεν [...] ἡ μεγαλύτερα πνευματικὴ δύναμις τοῦ Γένους».

Ἔτσι ἐξηγεῖται τό γεγονός, ὅτι ἕνας ἀκαδημαϊκός –μέ τὰ σημερινά κριτήρια– θεολόγος, ὁ Ληξουριώτης Βικέντιος Δαμοδός (1700-1754) ζώντας στήν παράδοση, πού εἰσήγαγε στήν Κεφαλονιά (1560) ὁ ἅγιος Γεράσιμος, στήν ὀγκώδη ἐπιστημονικὴ δογματικὴ του ὑποστηρίζει, ἐναντι δυτικῶν καί ἡμετέρων δυτικοφρόνων, τήν θεολογία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, θεωρώντας τὴν αὐθεντικὴ Ὁρθοδοξία. Ὁ Δαμοδός ὀδηγήσει ἔτσι, στόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδα καί τοὺς ὁμόφρονές του καί ὄχι στίς σχολαστικὲς «αὐθεντίες» τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν μας.

Συμφωνῶ πλήρως μέ τόν Ἅγιον Ναυπάκτου, ὅταν ὑποστηρίζει ὅτι, «ὁ ἡσυχαστικὸς τρόπος ζωῆς κράτησε τό Γένος μέ τὴν ἐθνικὴ καί ὀρθόδοξη συνείδηση καί ἀνέδειξε τοὺς μάρτυρας καί ὁμολογητάς τῆς πίστεως» αὐτός δημιούργησε τίς ὀργανωμένους Κοινότητες καί τοὺς Συνεταιρισμούς, αὐτός διεφύλαξε τὴν ἐσωτερικὴ ψυχικὴ ἐλευθερία καί αὐτός δημιούργησε τὴν Ἐπανάστα-

ση τοῦ 1821. Εἶναι γνωστόν, ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπό μελετητές, ὅτι ὅλοι οἱ ἥρωες τῆς Ἐπαναστάσεως ἦταν διαμορφωμένοι βάσει τῆς Ρωμαϊκῆς παραδόσεως καί δέν διαπνέονταν ἀπό τόν δυτικό διαφωτισμό. Στήν παράδοση τοῦ Γένους εἶχαμε δικό μας φωτισμό, τόν φωτισμό τοῦ νοός, ὅπως τόν εἶπε καί ἐξέφρασε ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ ἀγιορείτης, ὁ Μακρυγιάννης κ.ἄ.». Ὁ Ἕσυχασμός, ὡς ὑπαρκτή Ὁρθοδοξία, διαμόρφωσε τή συνείδηση τοῦ Γένους, τό φρόνημά του, πραγματοποιούμενο δημιουργικά σ' ὅλη τήν ιστορική διάρκειά του. Τό Γένος ἐπέζησε μέ τή διάσωση τῆς πατερικῆς θεραπευτικῆς, πού σωζόμενη στήν πληρότητά της στά πρόσωπα τῶν Ἀγίων, ἄρδευε ἀκατάπαυστα τή συλλογική συνείδηση στήν πλατεία λαϊκή βάση, μέσω τῶν συλλογικά ἀποδεκτῶν, ἔστω καί πλημμελῶς, πρακτικῶν της.

Ὁ Ἕσυχασμός εἶναι ἡ ὑπαρκτή Ὁρθοδοξία ὡς τρόπος ὑπάρξεως καί δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀξία ἢ ἀπαξία κάποιων ἐκπροσώπων τῆς Ἠγεσίας, Ἐκκλησιαστικῆς καί Πολιτικῆς. Μέσα ὁμως ἀπό ἀλλοτριωμένους «Ἠγέτες» περνᾷ συνεχῶς ἡ (ἀλλοτριωμένη) Δύση στήν «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή» καί καθημερινά διευρύνεται τό χάσμα μεταξύ πατερικότητας καί ἀντιπατερικότητας ἢ οἰκουμενιστικῆς «μεταπατερικότητας».

3. Ἡ ἐμμονή ὁμως στήν ἡσυχαστική παράδοση καθόρισε, περαιτέρω, τίς στάσεις ἀπέναντι στή χριστιανική, ἀλλ' ὄχι πλέον ὀρθόδοξη, Δύση, ἀλλά καί στήν ἑλληνική ἀρχαιότητα, ἡ μᾶλλον στά ἀνησυχητικά φαινόμενα στροφῆς σ' αὐτήν, ὡς ἀρχαιολατρίας. Μέσω τῆς ἀντιπαραβολῆς τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως μέ τήν δυτική ἐγινε κατανοητό ὅτι ἡ Δύση ὄχι μόνο δέν ἦταν πλέον ὁμόψυχη τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλά ἀπειλοῦσε καί αὐτή τήν ιστορική ὑπαρξή της. Τόν 14ο αἰώνα ἔλαβε χώρα ἡ πρώτη σέ βάθος ἀντιπαράθεση Ἀνατολῆς-Δύσεως στό χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς-θεολογικῆς παραδόσεως. Γιά πρώτη φορά δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά τεκμηριωθεί ἡ ριζική διαφοροποίησή τους καί τό ἀσύμπτωτο μεταξύ τους.

Ἀπεδείχθη, ὅτι εἶχε διαμορφωθεῖ στή Δύση μιά ἀλλοτριωμένη χριστιανοσύνη, ὑποστασιοποιούμενη σέ ἕνα πολιτισμό στους ἀντίποδες τῆς ρωμαίικης Ἀνατολῆς. Ἡ νοοτροπία, πού ἐνσάρκωνε ὁ Βαρλαάμ, κορυφώθηκε στόν ἀγγλο ἱστορικό Γίββωνα (1737-1794), πού ἐξέφρασε μέ κλασικό τρόπο τή συνείδηση τῆς Δύσεως γιά τή Ρωμαίικη Ἀνατολή καί προετοίμασε, μαζί μέ τόν ρατσιοναλιστή παπικό ἐκκλησιαστικό ἱστορικό Mosheim (18ος αἰ.), τόν Ἀδαμάντιο Κοραῆ ὡς πατριάρχη τῶν ἡμετέρων δυτικίζόντων. Τό ἐσωτερικό φῶς τῶν Ἑσυχαστῶν ἦταν γιά τόν Γίββωνα «προῖόν μιᾶς κακόγουστης ἰδιοτροπίας» δημιουργία ἐνός κενοῦ στομάχου καί ἐνός κούφιου μυαλοῦ». Ὁ Ἑσυχασμός εἶναι γι' αὐτόν ἡ κορυφή «τῶν θρησκευτικῶν ἀνοησιῶν τῶν Γραικῶν». Αὐτές οἱ προκαταλήψεις, παγιωμένες στήν εὐρωπαϊκή συλλογική συνείδηση μέσω τῆς παιδείας διαμορφώνουν ἔκτοτε τή δυτική στάση ἐναντι τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολῆς, καί ιδιαίτερα ἐναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς σήμερα.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐλληνικότητα, πού ἐνσάρκωναν οἱ σχολαστικοί τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῥᾶς (διεκήρυττε ἀπροκάλυπτα ὅτι εἶναι «Ἑλλην»), διαφοροποιόταν διαμετρικά ἀπό τήν ἐλληνικότητα, ὅπως αὐτή ἀφομοιώθηκε μέσα στήν πατερικότητα καί συνιστᾷ τήν φυσική συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας, μέσα ὁμως ἀπό τήν πατερική σύνθεση ἐλληνικότητας καί χριστιανικότητας, πού ὀδήγησε στήν πολιτιστική πραγματικότητα τῆς Ρωμηοσύνης.

4. Ὁ Ἑσυχασμός θά διαδραματίσει, ἐξ ἄλλου, σημαντικό ἐνωτικό ρόλο στά ταραγμένα πολιτιστικά καί διασπασμένα λόγω τῶν περιπετειῶν τους Βαλκάνια. Οἱ Ἑσυχαστές θά μετακινουῦνται ἐλεύθερα σ' ὅλη τήν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή, ἀπό τόπο σέ τόπο, ὑπερβαίνοντας τίς ἐθνικές διαφορές, πού μετά τό 1204 ἄρχισαν νά τονίζονται εἰς βάρος τῆς ἐνότητος στό ἐκκλησιαστικό σῶμα. Ἀπό τόν μεγάλο ρωμαιοκαθολικό ἀγιολόγο Fr. Halkin ἐγινε λόγος γιά

μία «Διεθνῆ τοῦ Ἑσυχασμοῦ».

Ἡ ἐνόττητα τοῦ Γένους, στή βαλκανική διάθλασή της, ἀπειλήθηκε, ἀλλά καί περιστασιακά καταλύθηκε, ἀπό τήν παράταξη τῶν ἀντιησυχαστῶν, «λατινελλήνων» (κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ) καί «γραικολατίνων» (κατά τόν ἅγιο Μάρκο Εὐγενικό), οἱ ὁποῖοι ταυτίσθηκαν μέ τήν φραγκολατινική μεταφυσική, συνεχίζοντας τόν πνευματικό δυϊσμό τῆς «βυζαντινῆς» λογιόσυνης, πού ἐνσάρκωσαν προγραμματικά ὁ Ψελλός καί ὁ Ἴταλός. Οἱ δυτικίζοντες ἀντιησυχαστές θεωροῦσαν παρακμή τό γεγονός, ὅτι ἡ Ἀνατολή δέν εἶχε σχολαστική θεολογία καί ἐμερίμνησαν γιά τήν εἰσαγωγή της στή ζωή καί τήν παιδεία τοῦ Γένους.

Ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ Ἑσυχασμοῦ καί ἡ στροφή στή μεταφυσική θεολόγηση ἀλλοτρίωσε προοδευτικά τήν ταυτότητα τοῦ Γένους, τό ὁποῖο μετά τήν ἴδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἀπελευθερώθηκε μέν ἀπό τή δουλεία τῆς «Τουρκίας», ἀλλά ὄχι καί ἀπό ἐκείνη τῆς «Φραγκίας». Κατά τόν π. Ρωμανίδη «μέ τήν ἐκδίωξιν τῶν ἡσυχαστῶν ἀπό τήν ἰδεολογίαν τοῦ Νεοελληνισμοῦ καί τήν ἐπικράτησιν τοῦ Κοραϊσμοῦ, ἡ κάθαρσις ἀντικατεστάθη μέ τήν ἠθικήν καί ὁ φωτισμός μέ τήν κατήχησιν». Ἐτσι, «οἱ ἡσυχασταί πνευματικοί Πατέρες ἀντικατεστάθησαν ἀπό ἠθικολογοῦντες ὀργανωτές κατηχητικῶν σχολείων, πού ἐφόρτωσαν τήν νεολαίαν μέ ἠθικόν σύστημα, πού μόνον ὑποκριτής ἤμπορεῖ νά δώσῃ τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἐφαρμόζεται. Ἐτσι καί οἱ βίοι τῶν Ἀγίων κατήντησαν ἐν πολλοῖς εἶδος μυθολογίας». Ὁ Ἑσυχασμός ἐκτοπίσθηκε ἀπό τόν μεταφυσικό στοχασμό καί τόν δογματισμό στό χῶρο τῆς θεολογήσεως, ἀλλά καί ἀπό τόν εὐσεβισμό στό χῶρο τῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητος. Τά μοναστήρια ἔχασαν, ἔτσι, τό ἀληθινό θεραπευτικό νόημά τους, ὑποκαθιστάμενα ἀπό κοσμικά ἱεραποστολικά σχήματα, μέ τό αἶτημα νά μεταβληθοῦν καί αὐτά σέ κέντρα δράσεως διά κοινωφελεῖς σκοπούς.

Ἡ ἐκδοση τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὑπό

τήν διεύθυνση τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Παν. Χρήστου, καί ἡ ἐπιστημονική, ἀλλά καί βαθύτατα παραδοσιακή προσέγγιση τοῦ Ἑσυχασμοῦ ἀπό ἀγιορεῖτες, ὅπως ὁ μακαριστός π. Θεόκλητος Διονυσιάτης καί Θεολόγους, μέ πρωτοπόρους τόν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη καί τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱερόθεο, συνέβαλαν στήν ἐπανανακάλυψη τῆς ἡσυχαστικῆς παραδόσεως, τῶν πατερικῶν δηλαδή θεμελίων μας. «Σήμερα περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, συνειδητοποιοῦμε τή μεγάλη ἀξία τῆς Ρωμαίικης-ἡσυχαστικῆς παραδόσεως». Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἀναζητεῖ θεραπεία ἀπό τά ψυχολογικά καί ὑπαρξιακά προβλήματα του. Ἡ προσφορά, συνεπῶς, μιᾶς ἰδεολογικοποιημένης ἢ θρησκευτικοποιημένης «Ὁρθοδοξίας» περιπλέκει μᾶλλον τά προβλήματα, ἀντί νά τά ἐπιλύει, καθιστώντας τήν Ὁρθοδοξία ἀποκρουστική καί ἀχρηστη. «Ἡ ἡσυχαστική μας παράδοση θεραπεύει, ἀντίθετα, τόν πυρήνα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου». Καταλήγω, συνεπῶς, ταυτιζόμενος καί στό σημεῖο αὐτό μέ τόν Ἅγιο Ναυπάκτου: «Ὁ Ἑσυχασμός, ὅπως τόν ἐξέφρασε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί τόν διεφύλαξε ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ ἢ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, εἶναι ἡ ζωή τοῦ σύγχρονου κόσμου».

Συγχαρητήρια γιά τήν συμπλήρωση εἰκοσαετίας θεοφιλοῦς ποιμαντορίας, Ἁγιε Ναυπάκτου. Εἰς πολλά ἔτη, Δέσποτα!